

*Коляда Н. М.,
професор кафедри соціальної педагогіки та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНСТИТУТІ ДИТЯЧОГО РУХУ

Одним із напрямів гуманізації всієї освітньо-виховної системи, що відповідає пріоритетам державної соціальної політики в Україні, є соціальна інтеграція дітей з особливими потребами, головна мета якої полягає у створенні умов для особистісного розвитку дитини, її творчої самореалізації та можливості бути корисною іншим людям.

Суспільство має зробити все можливе для підвищення соціальної активності таких дітей та їх включення в широкі соціокультурні відносини. Визнання Україною Конвенції ООН про права дитини підвищило увагу суспільства до проблем дітей з особливими потребами. Закон України «Про Загальнодержавну програму „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини“ на період до 2016 року» від 5 березня 2009 р. (п. 4.4) передбачає забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів, надання високоякісних психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, юридичних, інформаційних та інших послуг дітям-інвалідам та сім'ям, які ними опікуються; створення умов для реалізації їхнього особистісного потенціалу [4].

Дитина з особливими потребами може відчувати себе повноцінним учасником соціального життя за умови організації її навчання, виховання і соціального розвитку в інтегрованих умовах.

Мета статті – розкрити особливості соціальної інтеграції дітей з особливими потребами в інституті дитячого руху.

Соціальна інтеграція є актуальною проблемою кожного суспільства, оскільки її успішний розвиток дозволяє відтворити його структуру, домінуючі процеси та системи. Соціологічний аналіз феномену соціальної інтеграції дітей з особливими потребами, специфіки інституціалізації даного процесу дає підстави стверджувати, що соціальна інтеграція виступає органічною частиною процесу соціалізації особистості. Актуальність даної проблеми підсилюється стійким збільшенням в соціальній структурі суспільства кількості такої категорії дітей, що свідчить про масштабність даної проблеми і визначають необхідність створення та дії надійного механізму державної політики щодо соціального захисту і соціальної інтеграції дітей з особливими потребами.

Соціальна інтеграція особистості – це процес і одночасно система включення індивіда в різні соціальні групи і відносини за допомогою організації спільної діяльності (перш за все ігрової, освітньої, трудової) [3, с. 78, 215]. Проте соціальна інтеграція дітей з особливими потребами не є феноменом останніх десятиліть, вона органічно вплетена в процес еволюції людського суспільства. Інститут соціальної інтеграції дітей з особливими потребами існував з моменту появи людського суспільства. Процес інституціалізації системи соціальної інтеграції дітей з особливими потребами здійснювався поетапно: перший етап – від байдужості і дискримінації до толерантності та соціального презріння осіб з відхиленнями у розвитку; другий етап – від соціального презріння до усвідомлення можливості соціальної інтеграції та адаптації осіб з відхиленнями у розвитку через освіту; третій етап – від соціальної адаптації через освіту, диференціації та сегрегації до соціальної інтеграції осіб з відхиленнями у розвитку; від рівних прав до рівних можливостей [3, с. 77].

В Україні реалізація державної соціальної політики щодо соціальної інтеграції людей з обмеженими можливостями здійснюється цілим рядом

структур, у тому числі громадських. Серед них важливе місце посідає Національна Асамблея Інвалідів України.

До системи чинників, які сприяють успіху соціально-інтеграційних процесів дітей з особливими потребами науковці відносять такі: стійка державна соціальна політика, орієнтована на інтеграцію членів суспільства; реалізація практики ранньої інтервенції та проведення корекційно-розвивальних заходів; соціальна підтримка та допомога сім'ям, що мають дітей з особливими потребами; скорочення практики перебування дітей з особливими потребами в установах інтернатного типу; розробка законодавчої бази інтегрованої освіти осіб з особливими потребами; створення та розширення системи професійно-трудової підготовки та інтеграції осіб з особливими потребами в державні та недержавні структури; формування толерантного ставлення в суспільстві до осіб з особливими потребами, що передбачає, зокрема, поінформованість про специфіку їх життєдіяльності і т.п. [3, с. 217].

Одним з основних чинників соціальної інтеграції, на думку науковців, виступає інтегрована освіта, що являє собою закономірний і логічний варіант трансформації інститутів загальної та спеціальної освіти; це процес спільного навчання та виховання дітей, які не мають відхилень у розвитку, та дітей з особливими потребами шляхом створення спеціальних умов для отримання ними освіти. Як соціальний інститут інтегрована освіта виступає наступником інститутів загальної та спеціальної освіти, акумулюючи їх освітньо-реабілітаційний, функціональний потенціал. Основною метою діяльності інституту інтегрованої освіти виступає не тільки створення умов для максимально повного освоєння особистістю матеріальної культури і духовних цінностей людства, розкриття та розвитку її внутрішніх потенцій, здібностей, творчого потенціалу, але і максимальне забезпечення можливості для ефективної соціокультурної інтеграції, посиленої соціально-трудої діяльності, самообслуговування, самозабезпечення і сімейного

життя. Проблема спільного навчання дітей з особливими потребами є дійсно соціальною проблемою. Реалізація технологій освітньої інтеграції дозволить вирішити протиріччя між рівними правами осіб з особливими потребами у виборі життєвого шляху, соціальних ніш, виду освіти, освітніх послуг і фактичною нерівністю можливостей різних соціальних груп (звичайних людей і людей з відхиленнями у розвитку) в реалізації цих прав [3, с. 217].

Провідним компонентом соціальної роботи з даною категорією дітей є формування індивідуальності, її соціалізація з урахуванням потенційних можливостей і потреб кожної дитини. А це є можливим за умови побудови взаємозв'язків дитини з мікро- і макросередовищем, розвитку її збережених психофізичних можливостей шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої та ігрової діяльності.

Тому однією з актуальних проблем сучасності є проблема інституалізації соціальної інтеграції дітей з особливими потребами. Поруч із загальноосвітніми, позашкільними та іншими освітньо-виховними закладами вагомий потенціал як важливий інститут соціалізації та соціальної інтеграції дітей з особливими потребами містять дитячі організації і об'єднання та інші структури дитячого руху – природного, відносно самостійного процесу входження дитини у світ дорослих з метою реалізації потреби у так званому „дорослішанні” через різноманітну соціально значиму, доступну, діяльність (самодіяльність, самоорганізацію), яка приваблює новизною ідей, особистістю дорослого, конкретністю результатів. Дитячий рух, що виявляє суспільно спрямовану самодіяльність дітей, має значний соціальний та виховний потенціал. Дитячі громадські організації, об'єднання та інші структури дитячого руху виступають своєрідною «школою життя», первісним осередком набуття дитиною соціального досвіду в пошуку власного місця у досить мінливому, жорсткому та стратифікованому суспільстві. Вони

дають можливість дитині зорієнтуватись у системі соціальних зв'язків, опанувати механізмами регуляції соціальної поведінки, здійснити аналіз власних можливостей та реалізувати їх [2, с. 11]. До того ж дитяча громадська організація – це єдина соціальна інституція суспільства, вступивши до якої діти діють від власного імені, приймають власні рішення у своїх інтересах; вони мають реальну можливість самовиховання, саморозвитку; поряд з ними існує педагогічна підтримка, яка обумовлена співпрацею, співдружністю, передачею соціально-громадського досвіду дорослих дітям [1, с. 5].

Таким чином, не применшуючи ролі інших основних інститутів соціалізації особистості (сім'ї, школи, різних позашкільних освітньо-виховних закладів), можна з упевненістю констатувати, що в дитячих організаціях не менше заслуг перед суспільством і вони реально допомагають дітям увійти до такого мінливого світу цивілізованими людьми. Взаємодіючи на партнерських засадах з державними органами і установами, суспільними рухами, дитячі організації вирішують найважливіші проблеми дітей, допомагаючи їм в соціальній адаптації, створюючи умови для їхньої соціалізації. Саме у дитячому (а згодом підлітковому і юнацькому) віці збільшується і стає найбільш дієвим вплив груп ровесників, спілкування з якими є неодмінною умовою соціалізації дитини. Воно створюється у таких малих групах, як групи дитячого садка, шкільні класи, різні формальні та неформальні дитячі, підліткові і юнацькі об'єднання.

Як свідчить аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду соціалізації дітей та підлітків у дитячих організаціях і об'єднаннях, ефективність цього процесу підвищується за таких умов: визнання пріоритетності кожної дитини; розвитку партнерських відносин між членами організації; організації різноманітної за формою і змістом діяльності дітей; оптимального поєднання ініціативи і управління; взаємодії з іншими організаціями і т.п.

Соціалізація дитини в дитячій громадській організації – це діалектичний процес набуття досвіду соціальних відносин і засвоєння нових соціальних ролей, що відбувається в різних сферах діяльності, спілкування і самопізнання шляхом засвоєння, привласнення, збагачення і передачі дитиною досвіду соціальної взаємодії дітей і дорослих.

Сьогодні дитячий рух, будучи, з одного боку, чинником саморозвитку суспільства, а з іншого – чинником соціальної адаптації самої дитини, характеризується різноманіттям, різномасштабністю і різноспрямованістю. Зокрема, заслуговує на увагу дослідження дитячого руху як інституту соціальної інтеграції дітей з особливими потребами.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики показав, що сьогодні існують різні форми інтеграції дітей з особливими потребами через дитячий рух, а саме: громадські організації дітей з особливими потребами; організації батьків та опікунів дітей з особливими потребами; дитячі організації та об'єднання, одним із напрямів діяльності яких є волонтерська та благодійна діяльність, спрямованна на підтримку програм для дітей з особливими потребами; різноманітні акції, фестивалі та інші масові дійства, спрямовані на соціальний захист та соціальну інтеграцію дітей з особливими потребами; дитячі рухи осіб з особливими потребами різного спрямування (туристсько-краєзнавчий, спортивний і т.п.).

Таким чином, сутність соціальної інтеграції осіб з особливими потребами пов'язана, перш за все, з їх «включенням» у суспільство, у звичайні міжособистісні відносини, внаслідок розширення прав і можливостей для участі у всіх видах і формах соціального життя. Сьогодні необхідно використати всі можливості щодо вдосконалення державної системи підтримки дітей з обмеженими можливостями задля досягнення і збереження їх максимальної незалежності, фізичних, розумових, соціальних і професійних здібностей та повного включення у всі аспекти життя. Насамперед, необхідно вести цілеспрямовану і систематичну роботу щодо

подолання існуючого соціокультурного ігнорування інвалідів та негативного ставлення до них, що заважає їх успішній соціальній інтеграції.

Тому на порядку денному – трансформація державної соціальної політики в бік беззастережного визнання прав і свобод такої категорії дітей, розвитку, всебічної підтримки і включення їх у відкрите суспільство. Це є можливим за умови тісної взаємодії всіх соціальних інститутів, об'єднання зусиль всього суспільства. Важлива роль у цьому належить дитячим організаціям, об'єднанням та іншим структурам дитячого руху. Соціальна інтеграція дітей з особливими потребами в інституті дитячого руху має низку переваг: по-перше, сприяє розвитку самостійності, впевненості, сміливості таких дітей, надає можливість повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства; по-друге, з раннього віку формує у однолітків установку на толерантне ставлення і розуміння інвалідності (нетиповості, неповносправності) як певного способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дитячі громадські організації. – Х. : Вид. гр. „Основа”, 2004. – 192 с.
2. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник / Р. М. Охрімчук, Л. В. Шелестова, О. В. Кравченко та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 256 с.
3. Зайцев Д. В. Социальная интеграция детей-инвалидов в современной России. – Саратов : Научная книга, 2003. – 255 с.
4. Закон України «Про Загальнодержавну програму „Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини“ на період до 2016 року» від 5 березня 2009 р. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>